

Emberfeletti erőfeszítéssel, országos segítséggel Losonc fokozatosan újjáépült. 1877. márciusában a Kubinyi(!) téren, Damjanich tábornok özvegye jelenlétében leplezték le az 1849. március 24-i csata emlékművét (ezt 1945-ben a csehszlovák hatóság eltávolította).

Ahogy múlt az idő, kezdett kihalni az 1810-es, 1820-as korosztály, egyre több síremlék felirata hirdette a losonci temetőkből, hogy az ott nyugvó, „a szabadságharc lelkes résztvevője” volt, „küzdött a nemzet szabadságharcában” „1848-49-beli honvéd hadnagy”, vagy csak egyszerűen „honvéd” esetleg „tüzér” volt mint: nádasdi Baán Béla, zolnai Leustach Mihály, Pokorny József, Szlávi Lajos, Nagy József. Néhány lépésnyire Kármán József emlékoszlopától áll a márciusi ifjak egyikének, a költő és műfordító Sükey Károlynak a sírköve, aki Perczel Mór tábornok hadsegéde volt.

A hajdani hősöknek már nincsenek Losoncon leszármazottaik, március 15-én mégis kerül virág vagy koszorú sírjaikra.

Böszörményi István

Forrásmunkák: *Jeszenői Danó:* Losoncz története in: Losonczy Phönix, Pest, 1851. EMLÉKIRAT – A losonczy eseményekről Martius 15-ik napjától kezdve Augustus hó 8-ik napjáig 1849-ik évben – kézirat. – *Scherer Lajos:* Losonc, egy magyar város rövid története, Losonc, 1943. Nógrád megye története 896–1849. szerk. *Belitzky János,* Salgótarján, 1973. – Az 1848-49 évi forradalom és szabadságharc története. Bp. 1996. *Radó György:* Madách Imre életrajzi krónika. Salgótarján, 1987. Madách Imre dokumentumok a Nógrád megyei Levéltárban szerk. *Leblancné Kelemen Mária.* Salgótarján, 1984. – A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról szerk. *Rosonczy Ildikó és Katona Tamás.* Bp. 1988. – *Gregorich Mária:* A bori és borfői Bory család és levéltára Szeged, 1935. – *Katona Tamás* előadása Losoncon 1987. május 6-án.

Elpusztított 48-as emlékműveink

Március 15-i ünnepünk első évfordulójának napját a jövőbe vetett győzelmi remények és a harcmezőn elhunyt vitézek emlékének szentelték a kortársak. Csaknem húsz esztendőnek kellett eltelténie ahhoz, hogy a jeltelen tömegsírok fölé méltó dísz emelhetett a nemzeti kegyelet.

A kiegyezés után városaink, falvaink egymással versengve kezdtek szabadságharcunk emlékhelyeinek megjelölésébe. Táblák, szobrok, oszlopok kerültek a tömegsírok fölé, az emlékezetes viadalok színhelyeire, a városi főterekre.

A trianoni döntés után az elcsatolt területek új gazdái ellenszenvüket történelmi emlékhelyeinkre is kiterjesztették. Az ezredéves emlékek mellett – amelyeket szinte kivétel nélkül elpusztítottak – minden negyvennyolcas és Kossuth-szobor szálka volt a szemükben. Tucatszámra döntötték le, hurcolták el, csonkították meg, vagy éppen új tartalommal saját céljaikra átforgatták őket.

Páratlan értékek pusztultak el az utódállamokban. Sorra döntötték le az aradi vértanúk szobrait. Nagybecskerekben Kiss Ernő, Törökbecsén Leiningen, Zomborban Schweidel szobra esett áldozatul.

Elbontották az aradi Szabadság térről a Huszár Adolf által elkezdett, majd Zala György által befejezett *Tizenhárom vértanú szobrát*, a magyar szobrászművészet akkori legkitűnőbb, monumentális alkotását.

Egymás után tűnt el, dőlt ki, vagy robban fel Iglón, Lőcsén, Kassán, Körmöcbányán, Baróton, Kolozsvárott, Máramarosszigeten, Szabadkán, „becsén, Versecen a honvédemlékmű. Elpusztították Huszár Adolf Bem szobrát Marosvásárhelyen és Nagyszébenben. Szebenben a Petőfi ottjártát jelző emléktáblát is leszerelték.

Szomorú sors várt a Kossuth-szobrokra is. Marosvásárhelyen Köllő Miklós, Tenkén Gerenday Antal, Nagyszalontán Tóth András, Rozsnyón Róna József, Dobsinán Horvai János, Nagymihályon Palecsár Andor, Aradon Margó Ede és Pongrácz Sigfrid, Losoncon Holló Barnabás alkotása tűnt el a helyéről.

Héjjasfalva, Zeyk Domonkos emléké

Gyulafehérvár, Lasenau emlékoszlop

A losonci Kossuth-szobrot 1919 januárjában a cseh katonaság bevonulásának éjjelén ledöntötték. Talapzata még hat évig üresen állt a főtéren, majd azt is elbontották. A szobor fej nélkül 1969-ben előkerült, most a füleki múzeum udvarán látható.

Áldozatokat is követelt a szoborrombolás. Lőcsén előbb bedeszkták, majd 1919. augusztus 11-én éjjel lerombolták a branyiszkói csata emlékére állított honvédszobrot. A polgárok virágokkal vonultak a szobor helyéhez, a Himnuszt és a Szózatot énekelték; eközben a csendőrök a tömegbe lőttek.

Kassán 1919-ben a rendőrkapitány betiltotta a március 15-i megemlékezést. Méltósággal, csendben ünnepelt a város. A kilencedik, vörössipkás honvédszászlóalj emlékműve alá néhány csokor virág került. 16-án hajnalban a felsorakozó katonaság körülvette az Andrássy teret, a szobrot kötéllel lerántották és széttörték. A gyalázatos tett híre futótűzként terjedt el a városban és Kassa lakói a térre tódultak. Újra felvonult a katonaság, elkezdték a tömeget oszlatni, néhány fegyver elsült, és két asszony holtan maradt a helyszínen. A szobor emlékét ma a talapzatra állított virágtartó őrzi.

Az első honvédemlékművet 1851-ben titokban, éjszaka állították a Sáros megyei Roskoványon a héthársi ütközet emlékére. 1849. június 20-án a bevonuló orosz csapatok visszaszorították Wysocki egységét. A mintegy háromszáz áldozat emlékére állított szürke gránitoszlop túlélte az osztrák önkényuralmat, ám 1918-ban a cseh bevonuláskor azonnal elpusztították.

Szerencsésebbek voltak az átformált emlékművek. A szepesszombati szlovák hősi emlékmű tatarozása közben előkerült az eredeti felirat, így újra áll a negyvennyolcas oszlop a főtéren.

Az 1990-es rendszerváltó évek némi optimizmusra adtak okot emlékműveink kapcsán. Komáromban a városháza előtti térről korábban eldugottabb helyre, a vár mellé állították Róna József Klapka szobrát. A régi talapzat a temetőbe, az oroszlán a múzeum pincéjébe került. 1991-ben a szobor új talapzatot kapott és felújítva került vissza méltó régi helyére.

A Munkács melletti Őrhegyalján, ismertebb nevén Podheringen 1901-ben állítottak emlékművet a csata emlékének. Itt a feliratot leverték és megrongálták. Lelkes munkácsi fiatalok azóta szépen helyrehozták az emlékoszlopot. Az örömből azért üröm is vegyül. 1991-ben Beregszászon Széchenyi emléktáblát avattak, s az avatás reggelére ismeretlen tettesek megrongálták Petőfi szobrát.

Nyárád (Csallóköz), Sebő Alajos sírja

Tömösi szoros, emlékmű

Külön érdekesség, hogy nálunk az ellenséges vonatkozású vagy idegen emlékeket sohasem érte bántódás. Esztergomban közös sírban nyugszanak az elesett osztrák és magyar hősök. Ápolják Csornán Wyss, Vácott Götz tábornok, Mórón Schaffgotsche kapitány sírját.

Ki ne emlékezne Jókainak *A kösztű ember fiai* regényéből Palwitz Ottó és Baradlay Richárd párviadalára. A párharc szereplői valós személyek, csak a helyszín nem Isaszeg, hanem két nappal korábban Tápióticske volt. A szereplők Sebő Alajos, a császár-huszárok alezredese és Riedesel osztrák őrnagy. Sebő sírja a csallóközi Nyárád temetőjében ma is látható. Rideselt a tápióticskei csatatéren temették el, s az ő sírja is megvan. A bicskeiek ápolják és a csata napján megkoszorúzzák az ellenséges lovastiszt nyughelyét.

A budai hadapródiskola kriptájában nyugszanak a Budavár bevételénél elesett osztrák katonák. Itt van a tisztek – Hentzi, Allnoch, Collini és a többiek – sírja is. A Kerepesi temető 48-as parcellájában jelképes sírkövük van.

Áll Segesvárott Skarjatin tábornok, Gyulafehérvárott Losenau ezredes emlékműve. 1849. augusztus 3-án Klapka vezetésével Komárom alatt sikerült visszanyomni az előre törő osztrák hadat. A visszavonulásukat rendkívüli bátorsággal fedező ulánusok osztályából mindössze két tiszt maradt sértetlen. Ezredesük, Nostitz gróf ezért a helytállásáért kapta a legmagasabb katonai kitüntetést, a Mária Terézia-rendet. Ő emelte a tömegsír fölé 1865-ben a furcsa kereszt emlékművet. Lelkes komáromi városzépítők megmentették a harkálypusztai temetőben enyészetnek indult ulánus keresztet és felállították az Igmándi erőd előtti téren.

Mert – hogy a korszak kiváló ismerőjét, a történész Katona Tamást idézzem – az ellenség addig ellenség, amíg fegyver van a kezében; ha harcképtelenné válik, fogoly lesz, már csak ember; ha elesik, áldozat. És a nagykorú nemzet nem hullagyalázó, nem akar az ellenségén holtában is bosszút állni.

A komáromi példa pedig figyelmeztet: mindennapi kötelességünk éppen megtartani a szabadságharc emlékműveit és sírjait.

Csallóközi Zoltán